

สถานการณ์การเมืองช่วงหลังการเลือกตั้งทั่วไป

ภายหลังจากที่มีการประกาศยุบสภา และสภาพการเมืองมีความผันผวน ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มการเมืองที่แบ่งแยกออกเป็นหลายฝักฝ่าย มีทั้งกลุ่มต่อต้านพลเอกเปรม กลุ่มสนับสนุนพลเอกเปรม กลุ่มสนับสนุนพลเอกชวลิต และกลุ่มสนับสนุนภาวะผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้ง เป็นต้น

พลเอกเปรม ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลรักษาการระหว่างการเลือกตั้ง จึงได้พยายามควบคุมสถานการณ์ทางการเมือง เพื่อป้องกันสภาพทางการเมืองของตนและฝ่ายต่าง ๆ ไม่ให้มีการขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจทางการเมืองที่รุนแรงมาก พร้อมกับการพยายามรักษาสภาพเดิมของตนไว้ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลรักษาการ จนกระทั่งการเลือกตั้งทั่วไปได้ดำเนินจนเสร็จสิ้น ในวันที่ 24 กรกฎาคม 2531

ภายหลังการเลือกตั้ง บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลาย ต่างมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ การจัดตั้งรัฐบาลหรือการได้เข้าร่วมรัฐบาล การเคลื่อนไหวของพรรคการเมืองในช่วงนี้ จึงปรากฏชัดในรูปของการจัดขบวนพันธมิตร เพื่อก่อตั้งรัฐบาลที่พรรคของตนได้เข้ามีส่วนร่วม ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดภาพของกลุ่มการเมืองที่จัดขบวนพันธมิตรกันในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มพันธมิตรพรรครัฐบาล กลุ่มพันธมิตรพรรคฝ่ายค้าน กลุ่มพันธมิตรต่อต้าน-สนับสนุนพลเอกเปรม กลุ่มพันธมิตรสนับสนุนพลเอกชวลิต และกลุ่มพลังที่ก่อกระแสมติมหาชนสนับสนุนภาวะผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้ง หรือหัวหน้าพรรคการเมือง เป็นต้น

เงื่อนไขสำคัญในการเคลื่อนไหวของพรรคการเมือง คือ การมุ่งสนับสนุนตัวบุคคลที่จะขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้เนื่องจากนายกรัฐมนตรีจะเป็นปัจจัยตัวสำคัญในการที่จะกำหนดว่าพรรคการเมืองใดจะได้เข้าร่วมรัฐบาลหรือไม่ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการพิจารณาถึงสภาพการเมืองทางการเมืองและการเลือกตั้งแล้ว การที่ผลของการเลือกตั้งออกมาในลักษณะที่เป็นเบี้ยหัวแตก ไม่มีพรรคการเมืองพรรคหนึ่งพรรคใดสามารถเอาชนะการเลือกตั้งที่ได้เสียงข้างมากแบบเด็ดขาด รูปแบบของรัฐบาลก็คงจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงรัฐบาลผสม เช่น เดิมได้และจะต้องช่วงชิงกันอย่างหนักสำหรับตำแหน่ง

นายกรัฐมนตรีระหว่างตัวแทนกองทัพกับพรรคการเมืองและพรรคการเมืองกับพรรคการเมืองด้วยกันเอง ประกอบกับบทเรียนการทำงานของพรรคฝ่ายค้านคราวสมัยที่ผ่านมา อาจจะทำให้แบบแผนของพรรคฝ่ายค้านชุดใหม่ไม่แตกต่างกันไปมากนัก คงจะต้องมีการผนึกกำลังกันและประสานการโจมตีรัฐบาล เพื่อแสดงผลงานออกมาไม่ให้อยู่ห่างไปกว่ารัฐบาลชุดก่อน และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวกันอีกประการหนึ่งด้วยว่า ถ้าหากจะต้องให้พรรคประชาธิปไตยออกมาเป็นฝ่ายค้านในรัฐบาลชุดใหม่แล้ว ยิ่งจะทำให้เกมการเมืองในสภาเป็นที่น่าสนใจยิ่งสำหรับรัฐบาลผสม

โดยเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้พรรคการเมืองทั้งหลายไม่ว่าฝ่ายค้านหรือฝ่ายรัฐบาลในรัฐบาลชุดเก่า ต่างมีความโน้มเอียงที่จะแสวงหาความสนับสนุนผู้นำในกองทัพมาเป็นหัวหน้ารัฐบาล ทั้ง พลเอกเปรม และพลเอกชวลิต จึงเป็น 2 ขั้วผู้นำ ที่พรรคการเมืองต่างพยายามให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ แม้กระนั้นก็ตาม พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลด้วยกันเองก็ยังมี การแบ่งรับแบ่งสู้ที่จะสนับสนุน พลเอกเปรม ต่อไป ทั้งนี้เนื่องจาก สถานภาพทางการเมืองของพลเอกเปรม ในขณะนั้น เริ่มเสื่อมความชอบธรรมลงไปมาก อันเนื่องมาจากการโจมตีอย่างหนักของพรรคการเมืองฝ่ายค้าน และกลุ่มนักวิชาการ 99 คน ที่ร่วมกันลงชื่อถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขณะเดียวกันกับที่พลเอกชวลิต เอง ก็เริ่มมีท่าทีจะไม่ให้การสนับสนุนอำนาจทางการเมืองแก่พลเอกเปรม อย่างที่เคยให้การสนับสนุนในอดีต ทั้งนี้เนื่องจาก พลเอกชวลิต เอง ก็เริ่มมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น มีฐานอำนาจในกองทัพที่เข้มแข็งขึ้น มีพรรคการเมืองทั้งฝ่ายค้าน และฝ่ายรัฐบาลให้ความสนับสนุน ทั้งโดยลับและเปิดเผยที่จะยกย่องให้เป็นหัวหน้าพรรคการเมือง และเป็นหัวหน้ารัฐบาลภายหลังการเลือกตั้ง

อย่างไรก็ตาม บทบาททางการเมืองของพลเอกชวลิต ต้องชะงักลงและมีท่าทีว่าจะต้องถูกจำกัดบทบาทในฐานะที่เป็นฐานอำนาจทางการเมืองให้พลเอกเปรม เพียงทางเดียวต่อไปอีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจาก พลเอกชวลิต จำเป็นต้องดำรงตำแหน่งทางทหารต่อไป ในฐานะผู้บัญชาการทหารบกและรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยการยับยั้งการลาออกจากตำแหน่งทางทหารของพลเอกชวลิต จึงดูเหมือนว่าศูนย์รวมอำนาจทางทหารได้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพลเอกเปรม เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งทำให้ทางเลือกของพรรคการเมืองต้องจำกัดลงด้วย โดยเฉพาะพรรคฝ่ายค้านที่มุ่งสนับสนุนพลเอกชวลิต ให้ขึ้นเป็นผู้นำรัฐบาลต่อจากพลเอกเปรม เมื่อเป็นเช่นนี้ พรรคฝ่ายค้านจึงได้ร่วมกับพรรคฝ่ายรัฐบาล บางพรรค เปลี่ยนกลยุทธ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองใหม่ โดยหันไปหามวลชนก่อกระแสมติมหาชน

สนับสนุนภาวะผู้นำแบบใหม่โดยเฉพาะภาวะผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพื่อตอบโต้ต่อทางเลือกของพรรคการเมืองกลุ่มพันธมิตรพลเอกเปรม ในการที่จะสนับสนุนให้พลเอกเปรม ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกภายหลังการเลือกตั้ง

การเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่องของมวลชน เพื่อก่อกระแส民意มหาชนเรียกร้องภาวะผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง การถูกจำกัดบทบาททางการเมืองของพลเอกชวลิต โดยนายกรัฐมนตรีไม่อนุมัติให้ลาออกจากตำแหน่งทางทหาร ประกอบกับภาพการเสื่อมความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรม และการขาดความมั่นใจในการได้รับความสนับสนุนทางการเมืองจากกองทัพ รวมทั้งเกิดช่องว่างระหว่างรอยต่อทางอำนาจที่พลเอกเปรม ยังไม่สามารถสร้างผู้นำคนใหม่ในกองทัพขึ้นมาสนับสนุนอำนาจทางการเมืองของตนทดแทนพลเอกชวลิต ได้ จึงทำให้สถานการณ์ทางการเมืองช่วงหลังการเลือกตั้งมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก อำนาจการต่อรองทางการเมืองจึงตกอยู่ในฝ่ายพรรคการเมือง ในการที่จะเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้แข่งขันกันเข้าจัดตั้งรัฐบาล โดยปลอดจากการกีดกันหรือการต่อรองของกองทัพและผู้นำรัฐบาลเก่ามากนัก ซึ่งนับเป็นเงื่อนไขสำคัญในส่วนของปัจจัยแวดล้อมทางการเมืองที่มีส่วนกำหนดในการจัดตั้งรัฐบาลผสมของกลุ่มพันธมิตรฝ่ายพรรคการเมืองด้วยกันเอง

ที่กล่าวมาเป็นภาพสะท้อนสภาวะการณ์ทางการเมืองอันเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญในการเกื้อกูลต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมของพรรคการเมืองภายหลังการเลือกตั้ง ส่วนเงื่อนไขกำหนดเกี่ยวกับการจัดสูตร กระบวนและวิธีการในการจัดตั้งรัฐบาลผสมนั้น จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดของบทต่อไป สำหรับในขณะนี้ จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของภาพสะท้อนสภาวะการณ์ทางการเมืองที่เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมโดยพรรคการเมือง และมีหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้ง เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลแทนภาวะผู้นำที่มาจากกองทัพ ดังต่อไปนี้

1. การเสื่อมคลายอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรม

การเมืองในช่วงเวลาอันสั้นของรัฐบาลเปรม 5 ก่อนมีการประกาศยุบสภาเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2531 นั้น เป็นสภาพที่กลุ่มการเมืองฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มอำนาจฝ่ายเศรษฐกิจกับกลุ่มทหาร-ข้าราชการไม่สามารถประนีประนอมและประสานประโยชน์กันได้อย่างราบรื่นเหมือนในอดีต พลเอกเปรม ในฐานะคนกลางที่สามารถประนีประนอมความขัดแย้ง และทำหน้าที่ประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มการเมืองฝ่ายต่าง ๆ เริ่มประสบปัญหาทางการเมืองที่ประดังเข้ามาพร้อม ๆ กันในหลาย ๆ ด้าน ทำให้ปัญหาต่าง ๆ แปรสภาพเป็นปัญหาการเมืองขยายตัวลุกลามออกไปในวงกว้าง ครอบคลุมทั้งในฝ่ายพรรคการเมืองและทหาร ไม่ว่าจะการฉีกกำลังของพันธมิตรพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ร่วมกันยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ พรรคการเมืองมีการแตกแยกขาดเอกภาพในการดำเนินงานทางรัฐสภา กองทัพตีตัวออกห่าง พรรคร่วมรัฐบาลขาดความเชื่อถือ กลุ่มมวลชน สื่อมวลชน และนักวิชาการ นักศึกษา ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านอย่างเป็นทางการ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขวิกฤตที่สร้างความเปราะบางต่อเสถียรภาพในสถานการณ์ทางการเมืองของ พลเอกเปรม เอง ส่งผลกระทบต่อบทบาทหลักทางการเมืองของพลเอกเปรม ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลที่เป็นคนกลางให้พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลร่วมกันเกะกวม เพื่อเป็นหลักประกันเสถียรภาพให้แก่คณะรัฐบาล และการประสานประโยชน์-อำนาจร่วมระหว่างทหาร-ข้าราชการกับพรรคการเมือง ภายใต้กรอบของระบอบการเมืองแบบกึ่งประชาธิปไตย

ปรากฏการณ์ของภาวะวิกฤตด้านความชอบธรรมทางการเมืองดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าพลเอกเปรม ตกอยู่ในสภาพที่กลุ่มพลังทางสังคม-การเมืองที่สำคัญ ๆ ไม่ว่าจะพรรคการเมือง กองทัพ กลุ่มธุรกิจนายทุน กลุ่มนักศึกษา-ปัญญาชน และประชาชนทั่วไปขาดความเชื่อมั่นศรัทธา ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาวะจิตวิทยาทางสังคม-การเมือง ที่ทำให้ผู้นำขาดการยอมรับจากผู้อยู่ใต้ปกครอง กลุ่มพลังอำนาจฝ่ายต่าง ๆ ยุติการสนับสนุนอีกต่อไป จึงทำให้ต้องสูญเสียภาวะผู้นำไปในที่สุด

การเสื่อมคลายความชอบธรรมในภาวะผู้นำทางการเมืองของพลเอกเปรม ได้มีการ
 ดำเนินอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ นับตั้งแต่ก่อนการยุบสภาจนกระทั่งถึงการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อเดือน
 กรกฎาคม 2531 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีการพยายามเสนอผู้นำคนใหม่ โดยมีการทำสำรวจ
 ทัศนคติต่อผู้นำรัฐบาลของประชาชนในสาขาอาชีพต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งดำเนินการโดยสถาบันวิจัยสังคม
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าพลตรีจำลอง ศรีเมือง และพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ได้รับความนิยม
 จากประชาชนสูงกว่าพลเอกเปรม ซึ่งจากผลการสำรวจดังกล่าว ได้ทำหน้าที่เสมือนการชี้แนะและการหา
 ทางออกเพื่อแสวงหาทางเลือกเกี่ยวกับผู้นำทางการเมืองให้กับประชาชนได้มีทางเลือกใหม่ ๆ มากขึ้น
 ซึ่งเท่ากับว่าสังคมยังมีทางเลือกผู้นำคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พลเอกเปรม ก็ได้¹ หรือในกรณีที่พรรคฝ่ายค้าน
 ได้ร่วมกันลงชื่อเสนอผู้ต้ออภิปราย และกำหนดเข้าอยู่ในระเบียบวาระการประชุมเป็นที่แน่นอนแล้วนั้น
 ปรากฏว่าทหารกลับมีท่าทีวางเฉย ไม่ได้ทำการเคลื่อนไหวเพื่อยุติบทบาทของพรรคฝ่ายค้านให้ถอนผู้ต้อ
 ดังกล่าวออกไปเหมือนกับที่เคยกระทำในครั้งที่ผ่านมา²

การที่พรรคฝ่ายค้านสามารถรวมพลังกันเสนอผู้ต้ออภิปรายไม่ว่าวางใจรัฐบาลทั้งคณะ และ
 ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถเปิดอภิปรายในสภาตามกำหนดของระเบียบวาระได้ก็ตาม แต่การที่รัฐบาลทำการ
 ยุบสภาเสียก่อนถึงวันเปิดประชุมสภาเพื่ออภิปรายโดยฝ่ายค้านนั้น ย่อมส่งผลในทางลบต่อภาพพจน์ของ
 ผู้นำรัฐบาลที่ตัดสินใจทางการเมืองในเงื่อนไขที่ขาดความรับผิดชอบต่อกระบวนการเมืองแบบรัฐสภาอัน
 เป็นการหลีกเลี่ยงการตรวจสอบการถ่วงดุลย์อำนาจระหว่างกันของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ

1 "แผนรุกรชาติแนวร่วมใหม่ใครก็ได้...ที่ไม่ใช่เปรม", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 349
 (10 พฤษภาคม 2531), หน้า 9.

2 "เปรมผ่าทางตัน จีวรुकศึบ ล่อเสือออกจากถ้ำ ยุบสภา ลาออก", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8
 ฉบับที่ 400 (พฤษภาคม 2531), หน้า 39.

ในฐานะที่พลเอกเปรม เป็นผู้นำรัฐบาลในระบอบกึ่งประชาธิปไตย ความเสื่อมของระบบการเมืองในภาพรวมก็ได้ส่งผลโดยตรงต่อภาพพจน์เชิงลบของพลเอกเปรม ไม่ว่าจะเป็นผลที่เกิดจากการกระทำของนักการเมือง หรือพรรคการเมือง หรือ แม้กระทั่งการขัดแย้งแตกแยกระหว่างพรรคการเมืองกับกองทัพ หรือพรรคการเมืองกับพรรคการเมืองด้วยกันเองหรือระหว่างกองทัพกับผู้นำรัฐบาลเองก็ตาม เมื่อผู้นำรัฐบาลไม่สามารถยุติปัญหาเพื่อประสานผลประโยชน์และประนีประนอมข้อขัดแย้งดังกล่าวได้ ก็ย่อมจะตกเป็นเป้าหมายของการโจมตีจากกลุ่มอำนาจทางการเมืองฝ่ายตรงข้ามได้ หรือแม้แต่ในสายตาของประชาชนก็ตาม กล่าวคือ การที่พลเอกเปรม ไม่ยอมเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลในสภานี้ นับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความชอบธรรมของระบบการเมืองเสื่อมคลายลงอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงที่ผ่านมา ก่อนจะมีการยื่นญัตติสุดท้ายก่อนยุบสภานี้ พลเอกเปรมได้อาศัยกลไกทางทหารและพรรคการเมืองบางพรรค เป็นเครื่องมือกดดันเพื่อหลีกเลี่ยงการอภิปรายในสภาของฝ่ายค้าน จนกระทั่งถูก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช วิเคราะห์พลเอกเปรม ว่า เป็นนักการเมือง "ผิวบาง" "หน้าบาง" ³ ซึ่งการมีบุคลิกภาพทางการเมืองดังกล่าว ทำให้สมาชิกของระบอบการเมืองส่วนหนึ่งมองเห็นว่า ระบอบการเมืองนี้ ไม่สามารถรักษาหลักการที่เป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยไว้ได้ คือ หลักการที่ให้อำนาจนิติบัญญัติสามารถตรวจสอบอำนาจบริหารได้ ซึ่งเป็นผลให้ประชาชน สังคม-การเมืองเริ่มขาดความเชื่อมั่นต่อระบอบการเมืองว่าจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมและมีประสิทธิภาพได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ลักษณะของบุคลิกภาพที่เรียกว่าเป็นการลอยตัวอยู่เหนือปัญหา หลีกเลี่ยงการตัดสินใจของผู้นำรัฐบาล ซึ่งเป็นที่กล่าวขานกันโดยทั่วไปในหมู่ประชาชนและสื่อมวลชนนั้น ทำให้กลุ่มพลังทางการเมืองบางกลุ่มในระบบการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจ ขาดความมั่นใจต่อประสิทธิภาพของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาของประเทศได้

³ "จากสุดท้ายของประชาธิปไตยครึ่งใบ", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 404 (พฤษภาคม 2531), หน้า 11.

ปฏิกริยาทั่วไปของสังคม คือ การก่อตัวเป็นกระแสคัดค้านไม่ยอมรับ พลเอกเปรม โดยเฉพาะในกลุ่มอำนาจทางการเมืองระดับนำ อย่างเช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญทางการเมือง ได้เป็นผู้นำที่สำคัญในการเคลื่อนไหวต่อต้านภาวะผู้นำของพลเอกเปรม และได้ขยายผลต่อเนื่องไปสู่กลุ่มพลังอื่น ๆ ในสังคม-การเมือง ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษา ปัญญาชน และประชาชนทั่วไป ซึ่งกระแสการเคลื่อนไหวดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อระเบียบสถานการณ์ทางการเมืองในฐานะผู้นำรัฐบาลที่ขอบธรรมของพลเอกเปรม ทำให้พรรคการเมืองที่เคยสนับสนุนได้มีการทบทวนกลยุทธ์ในเกมการต่อสู้แข่งขันช่วงชิงอำนาจ โดยหันไปแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ หลาย ๆ ทาง แทนที่จะมุ่งสนับสนุนเฉพาะพลเอกเปรม เพียงคนเดียว ซึ่งมีความไม่แน่นอนสูง ⁴

ในส่วนของพรรคการเมืองเอง โดยเฉพาะพรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาล ซึ่งมีท่าทีว่าจะสนับสนุนให้พลเอกเปรม กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลอีกครั้ง เริ่มมีการทบทวนท่าทีทางการเมืองใหม่ เมื่อเกิดกระแสกดดันทางด้านภาวะความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรม ต่อลักษณะการตัดสินใจ และบุคลิกภาพทางการเมืองที่หลีกเลี่ยงความรับผิดชอบทางการเมือง และความเคารพต่อวิถีการเมืองแบบรัฐสภา บรรดาผู้นำพรรคการเมืองที่เคยเข้าร่วมรัฐบาล อย่างเช่น พรรคกิจสังคม และพรรคประชาธิปัตย์ ได้แสดงออกถึงท่าทีของการแบ่งรับแบ่งสู้ในการที่จะสนับสนุนพลเอกเปรม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนของพลเอกสิทธิ เสวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม ว่า "พรรคกิจสังคมจะสนับสนุนใครเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นยังไม่ทราบ ต้องรอผลการเลือกตั้งก่อน อย่างไรก็ตาม พรรคกิจสังคมจะร่วมมือกับพรรคร่วมรัฐบาลอีก 3 พรรค ในการเลือกตั้งคราวนี้ แต่การเป็นพันธมิตรกันในลักษณะใดนั้น ขึ้นอยู่ที่ผลประโยชน์ของแต่ละพรรค" ⁵ ซึ่งการแสดงออกถึงท่าทีดังกล่าวเป็นผลมาจากการประเมินสถานการณ์ทางการเมืองของพรรคในการที่จะต้องดำเนินตามกระแสความนิยมทางการเมืองของกลุ่มพลังทางการเมืองและประชาชนที่มีต่อตัวผู้นำรัฐบาลนั่นเอง เช่นเดียวกับ พรรคประชาธิปัตย์ นางสุพัตรา มาศดิตถ์ โฆษกพรรคกล่าวว่า

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

⁵ "แนวร่วมพรรครัฐบาล สามีคืบความแตกแยก", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 48, หน้า 9.

"พรรคเห็นว่า ไม่ควรที่จะไปรับปากหรือสัญญากับพรรคอื่นในเรื่องการรวมตัวกันเป็นพันธมิตร เพราะการปฏิบัติคงทำได้ยาก สำหรับเรื่องตัวนายกรัฐมนตรีคนต่อไปนั้น คงจะมีการพิจารณาหลังการเลือกตั้งแล้ว" 6

แม้ว่าในช่วงแรกของการยุบสภา พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลจะได้มีแนวทางที่พยายามรวมตัวกันเป็นพันธมิตรเพื่อต่อต้านกระแสการรวมตัวของกลุ่มพรรคการเมืองฝ่ายค้าน แต่เมื่อมีกระแสการต่อต้านตัวผู้นำรัฐบาลดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้กลุ่มพันธมิตรพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ทางการเมือง เนื่องจากเกิดความไม่มั่นใจว่า หากยืนหยัดในหลักการอันเดียว คือ มุ่งสนับสนุนพลเอกเปรม อย่างมั่นคงต่อไปแล้ว จะก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียทางการเมืองในช่วงหลังการเลือกตั้ง ซึ่งนอกจากมีผลโดยตรงต่อคะแนนเสียงที่หวังจะได้รับความนิยมจากประชาชนอาจจะลดน้อยลงได้ แล้วยังไม่แน่ใจอีกว่า หากคนอื่นขึ้นมาเป็นผู้นำแล้ว คนจะได้เข้าร่วมเป็นรัฐบาลหรือไม่ เช่นเดียวกันกับพรรคชาติไทย ซึ่งเป็นพรรคที่มีความพร้อมในการเลือกตั้งสูงที่สุด ก็ยังแสดงออกในลักษณะการสงวนท่าที ไม่มีการประกาศอย่างเปิดเผยว่าจะสนับสนุนพลเอกเปรมเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกหรือไม่ ขณะเดียวกันก็ได้แสดงออกถึงท่าทีที่จะเปิดทางให้พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคอีกด้วย 7

2. ภาวะพันธมิตรของพรรคการเมือง

ประสบการณ์ในระบอบการเมืองแบบกึ่งประชาธิปไตยที่มีความต่อเนื่องถึง 8 ปีเศษภายใต้การนำของหัวหน้ารัฐบาลซึ่งเป็นคนกลางที่มีได้มาจากการเลือกตั้ง ทำให้พรรคการเมืองที่ร่วมกันเป็นฝ่ายรัฐบาลสามารถดำเนินกิจการทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง และค่อนข้างมีเสถียรภาพ โดยความคุ้มครองของผู้นำที่มีฐานอำนาจทางทหารอีกชั้นหนึ่ง การครองอำนาจทางการเมืองของพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลจึงค่อนข้างมีลักษณะแบบผูกขาด ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่บ้างในรูปของการปรับคณะรัฐมนตรีและการยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ก็ตาม แต่เมื่อมีการเลือกตั้งแล้ว

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

7 เรื่องเดียวกัน.

การก่อรัฐประหารผสมใหม่ก็เป็นการจัดสูตรผสมระหว่างพรรคการเมืองหลัก ๆ ที่เคยร่วมรัฐบาลเพียงไม่กี่พรรค ซึ่งเป็นพรรคที่เมื่อร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลแล้ว สามารถครองเสียงข้างมากและเกือบจะเด็ดขาดในสภา ซึ่งมีจำนวนเสียงที่มากกว่าฝ่ายค้านรวมกันเกือบจะเด็ดขาดเช่นกัน ดังนั้น หนทางหรือเกมการต่อสู้ทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้านจึงค่อนข้างเป็นเกมหรือช่องทางที่ค่อนข้างจะตีบตัน ทั้งนี้เพราะนอกจากจะไม่สามารถรวบรวมเสียงข้างมากในสภาได้แล้ว ในกรณีที่พรรคฝ่ายค้านมีการเคลื่อนไหวเพื่อยื่นผู้ต้ออภิปรายหรือมีกรณีขัดแย้งทางการเมือง ทั้งในระหว่างพรรคการเมืองฝ่ายค้านกับฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายรัฐบาลด้วยกันเอง หรือแม้ในกรณีที่มีความขัดแย้งภายในพรรคเกิดขึ้นก็ตาม ผู้นำรัฐบาลมักจะตัดสินใจแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการยุบสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งพรรคการเมืองฝ่ายค้านไม่มีโอกาสในการเข้าร่วมหรือได้จัดตั้งรัฐบาลใหม่ได้โดยตรง เป็นผลให้พรรคฝ่ายค้านมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางหรือกลยุทธ์ในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมือง โดยการรวมตัวกันเป็นปีกแผ่นในลักษณะของพันธมิตรฝ่ายค้าน เพื่อมุ่งหวังให้เกิดพลังทางการเมืองที่เข้มแข็งในการโค่นล้มรัฐบาล ซึ่งแนวทางเคลื่อนไหวปรากฏทั้งภายในและภายนอกสภา

การได้ตอบแนวทางการต่อสู้ทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้านที่รวมตัวในรูปของพันธมิตรนั้น พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล ก็มีความจำเป็นต้องรวมตัวกันในรูปพันธมิตร เพื่อปกป้องสิทธิในการครองอำนาจไว้ต่อไป นอกจากนี้หากพิจารณาในอีกด้านหนึ่งแล้ว การที่พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลมีความจำเป็นต้องดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองในรูปพันธมิตรนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นมาตรการหนึ่งสำหรับความอยู่รอดของพรรคการเมืองเอง ทั้งนี้เนื่องจากการที่ผู้นำรัฐบาลซึ่งเป็นคนกลางที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง มักจะอาศัยเงื่อนไขการยุบสภาเป็นมาตรการในการต่อรองทางการเมืองกับฝ่ายพรรคการเมืองอยู่บ่อย ๆ สิ่งเหล่านี้ย่อมจะสร้างความกดดันให้พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล จำเป็นต้องสร้างภาวะผู้นำทางการเมืองของตนเองขึ้นมาครองอำนาจแทนคนกลาง ที่นอกจากมีต้องมาจากการเลือกตั้งแล้ว ยังเป็นฝ่ายที่ถูกมอำนาจการต่อรองไว้แต่เพียงผู้เดียวอีกด้วย

ไม่ว่าจะด้วยกรณีใดก็ตาม การที่พรรคการเมืองฝ่ายค้านหรือฝ่ายรัฐบาลมีการปรับเปลี่ยน การดำเนินกลยุทธ์ทางการเมือง ตามแนวทางของการรวมตัวกันขึ้นในรูปพันธมิตรนั้น ได้กลายเป็น ประสบการณ์ของแนวทางการต่อสู้ทางการเมืองที่สร้างภาวะแนวใหม่ความเป็นปึกแผ่นของพรรคการเมือง มากขึ้น รวมทั้งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับสภาวะการณ์ทางการเมือง ที่ส่งผลต่อการสร้างความเติบโต และความแข็งแกร่งให้แก่พรรคการเมืองโดยธรรมชาติ และส่งผลกระทบทางอ้อมสำหรับอำนาจการ ต่อรองทางการเมืองของพรรคการเมืองในการร่วมกันก่อตั้งรัฐบาล โดยที่สามารถคัดสรรผู้นำจากพรรค การเมืองขึ้นมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ด้วยตนเอง โดยที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาคณะบุคคลภายนอก

จากประสบการณ์และแรงจูงใจจากการต่อสู้ทางการเมืองในรูปของพันธมิตรทางการเมือง ในระหว่างพรรคการเมืองด้วยกันดังกล่าว ได้สร้างความมั่นใจในการดำเนินงานทางการเมืองของ พรรคมากขึ้น ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองของบรรดาพรรคการเมืองทั้งหลาย ทั้งในช่วงหลัง ยุบสภา และช่วงหลังการเลือกตั้ง ได้มีการแพร่ขยายของแนวความคิดในการร่วมมือกันทางการเมือง ในรูปพันธมิตรอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งมีการพูดถึงรูปแบบพันธมิตรทางการเมืองของพรรคการเมือง ในประเทศมาเลเซียที่เรียกว่า "อัมโน" โดยเฉพาะในกลุ่มพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ซึ่งประกอบด้วย พรรคกิจประชาคม พรรครวมไทย พรรคประชากรไทย พรรคก้าวหน้า พรรคมวลชน และพรรค ชาติประชาธิปไตย ซึ่งบรรดาพรรคฝ่ายค้านเหล่านี้ ต่างตระหนักถึงจุดอ่อน-จุดแข็งของแต่ละพรรค จึง ได้มีการร่วมมือกันเพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมืองจากพรรคฝ่ายรัฐบาล ดังเช่น พรรคกิจประชาคมกับ พรรครวมไทย ซึ่งมีจุดเริ่มต้นในการผูกพันธมิตรโดยพื้นฐานของการตอบแทนจุดเด่นและจุดด้อยซึ่งกันและ กัน กล่าวคือ พรรครวมไทยมีความถนัดในด้านการเคลื่อนไหวทางการเมือง ขณะที่พรรคกิจประชาคมมี ความถนัดในทางวิชาการ ซึ่งหลักการที่พรรคยึดมั่นในการรวมตัวคือ การรวมพลังกันสร้างอำนาจต่อรอง ทางการเมืองและสร้างภาวะผู้นำของตัวเองขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนพลเอกเปรม⁸

⁸ "ตัวใครตัวมันเอกลักษณ์อันเยี่ยมยุทธ์ของพรรคการเมืองไทย", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 402 (พฤษภาคม 2531), หน้า 5.

การรวมตัวเป็นพันธมิตรของพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลส่วนหนึ่ง นอกจากเป็นความประสงค์ของพลเอกเปรม เอง ที่ต้องการให้พรรคการเมืองเหล่านี้ สนับสนุนตนขึ้นดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีอีกครั้งภายหลังการเลือกตั้ง แต่ในอีกด้านหนึ่ง การรวมตัวของพรรคร่วมรัฐบาลเกิดจากความจำเป็นที่เป็นผลมาจากภาวะกดดันจากพรรคการเมืองฝ่ายค้านด้วย ทั้งนี้ นอกจากพรรคฝ่ายค้านซึ่งได้รวมตัวกันอย่างค่อนข้าง เข้มแข็งและสามารถดำเนินการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้เป็นผลสำเร็จมาแล้ว ในกรณีการยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล พรรคฝ่ายค้านยังมีการสร้างภาวะผู้นำทางการเมือง คนใหม่ของตนเองที่ไม่ใช่พลเอกเปรม อีกด้วย ซึ่งถ้าหากอำนาจการต่อรองตกอยู่ในพรรคฝ่ายค้านและสามารถสร้างภาวะผู้นำคนใหม่ขึ้นมาทดแทนพลเอกเปรม ได้แล้ว โอกาสที่พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญเสียอำนาจทางการเมืองได้เช่นกัน ดังนั้น พรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการทางการเมืองในรูปแบบที่ค่อนข้างมีการรวมตัวกันเป็นพันธมิตรมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองใหญ่ ๆ อย่างเช่น พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคประชาธิปัตย์ ได้มีการประชุมร่วมกันและยืนยันในหลักการที่จะร่วมมือกันในการเลือกตั้งด้วย ดังจะเห็นได้จากการแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนเกี่ยวกับผลการประชุมพรรคร่วมกันของบรรดาบุคคลสำคัญระดับนำของพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาล เช่น พลเอกเทียนชัย สิริสัมพันธ์ ที่กล่าวยืนยันว่า "การร่วมมือของแต่ละพรรคดำเนินไปในลักษณะของสัญญาสุภาพบุรุษมานานแล้ว"⁹ ซึ่งเรียกแนวทางการดำเนินนโยบายทางการเมืองดังกล่าวว่าเป็นการ "ฮั้ว" กันในทางการเมืองของพรรคการเมือง¹⁰

จากแนวคิดประสพการณ์และแนวทางในการดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองของบรรดาพรรคการเมือง ทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาลเดิม ในช่วงก่อนการยุบสภาและการเลือกตั้งนี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อการเลือกตั้งได้ดำเนินไปจนเสร็จสิ้นแล้ว และผลออกมาตามลักษณะที่ได้มีการคาดหมายไว้ล่วงหน้าแล้วนั้น บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลายจึงมีท่าทีแบ่งรับแบ่งสู้ที่จะสนับสนุนพลเอกเปรม ขึ้นมาดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ทั้งนี้เนื่องจากอำนาจต่อรองทางการเมืองได้ตกอยู่ในฝ่ายพรรคการเมืองมากขึ้น พลเอกเปรม นอกจากจะเสื่อมคลายความชอบธรรมทางการเมือง เนื่องจากถูกโจมตีจากกระแสมหาชนอย่าง

9 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

10 เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ต่อเนื่องแล้ว ทำให้การสนับสนุนจากกองทัพไม่เข้มแข็งอย่างชัดเจนพอที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้แก่พรรคการเมืองมากเท่าใดนัก ประกอบกับความหวั่นเกรงภาพในอดีตที่พลเอกเปรม มักจะตัดสินใจแก้ไขปัญหาทางการเมืองด้วยวิธีการยุบสภาแล้ว ทำให้บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลายต่างพยายามหลีกเลี่ยงกับภาวะการเผชิญหน้าต่อมติมหาชนที่ขาดศรัทธาต่อภาวะผู้นำของพลเอกเปรม และมุ่งแสวงหาผู้นำคนใหม่ที่เป็นตัวแทนอำนาจและผลประโยชน์ของฝ่ายตนที่แท้จริงมากขึ้น ประกอบกับความพร้อมของพรรคการเมือง ที่เคยมีประสบการณ์ในการดำเนินงานทางการเมือง ในฐานะพรรคร่วมรัฐบาลมาด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ในสมัยที่พลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้พรรคการเมืองสามารถหาหนทางในการประนีประนอม และประสานประโยชน์กันได้เองโดยไม่ยากลำบากนัก ในการที่จะจัดตั้งรัฐบาลใช้อำนาจบริหารร่วมกัน

3. บทบาทของกองทัพที่ถูกจำกัดและขาดทางเลือก

ภาวะการชะงักงันของกองทัพในการดำเนินบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมือง นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้สภาพการเมืองภายหลังการเลือกตั้งตกอยู่ในภาวะที่พรรคการเมืองเป็นฝ่ายได้เปรียบและมีอำนาจต่อรองทางการเมืองสูง ซึ่งภาวะการชะงักงันดังกล่าว เกิดจากการที่ผู้นำของกองทัพ คือ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ซึ่งได้มีบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ทั้งในฐานะที่เป็นฐานกำลังอำนาจทางทหารในการค้ำจุนเสถียรภาพทางการเมืองของพลเอกเปรม และการแสดงบทบาทการเป็นทายาทสืบทอดอำนาจทางการเมืองต่อจากพลเอกเปรม แต่อย่างไรก็ตาม การที่พลเอกเปรม ยังไม่ได้ยุติบทบาททางการเมืองของตนลง และคาดหวังที่จะให้พลเอกชวลิตอยู่ในกองทัพเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของตนต่อไป โดยการยับยั้งการลาออกของพลเอกชวลิต นั้น ทำให้ช่วงเวลาภายหลังการเลือกตั้งนั้น เป็นจังหวะที่ทหารต้องชะลอบทบาททางการเมืองของตน เนื่องจาก เงื่อนไข และสภาพแวดล้อมทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่เอื้ออำนวยให้ทหารสามารถแสดงออกถึงบทบาทในการที่จะสนับสนุนตัวบุคคล ทั้งภายในและภายนอกกองทัพให้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้



การที่พลเอกชวลิต ในฐานะผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งได้เคยได้รับการทาบทามจากบรรดาพรรคการเมือง และมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในฐานะบทบาทที่มีความเข้มแข็งมุ่งแสวงหาอำนาจทางการเมือง โดยการคาดหวังว่าจะลาออกจากราชการมารับตำแหน่งทางการเมืองในฐานะหัวหน้ารัฐบาลนั้น เมื่อถูกพลเอกเปรม ยับยั้งการลาออกในขณะที่อยู่ระหว่างเวลาที่พรรคการเมืองต่าง ๆ กำลังเตรียมการที่จะเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาลนั้น ย่อมจะต้องประสบกับอุปสรรคในการที่พลเอกชวลิต จะเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะในบทบาทการสนับสนุนพลเอกเปรม หรือการผลักดันตัวเองขึ้นสู่ตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาล

ในภาวะเงื่อนไขที่ปลอดจากการตัดสินใจ เพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวหรือการกำกับบทบาททางการเมืองอย่างหนึ่งอย่างใดของกองทัพอย่างที่เคยกระทำมาในอดีตที่มีการจัดตั้งรัฐบาลแต่ละครั้งนั้น ทำให้พรรคการเมืองค่อนข้างจะมีอิสระสูง ในการเคลื่อนไหวดำเนินการทางการเมืองตามเงื่อนไขของฝ่ายตน

แม้ว่าในก่อนหน้าที่จะมีการเลือกตั้งนั้น พลเอกชวลิต จะได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นในประเด็นเกี่ยวกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และการเสนอแนวทางการปฏิวัติประชาธิปไตยแนวสันติ อันเป็นการแสดงออกถึงจุดยืนทางการเมืองที่ค่อนข้างจะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางการเมือง ทั้งในฝ่ายพรรคการเมือง และกลุ่มอำนาจทางการเมืองบางกลุ่ม อย่างเช่น สภาปฏิวัติซึ่งนำโดยนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ก็ตาม แต่บทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวของพลเอกชวลิต ก็ส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ทางการเมืองทั้งในด้านบวกและด้านลบ โดยเฉพาะในด้านลบ ทำให้พลเอกชวลิต ตกเป็นเป้าการวิพากษ์วิจารณ์ และการโจมตีทางการเมืองจากบรรดานักการเมืองคนสำคัญ คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งการเสนอแนวทางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เรียกว่า "การปฏิวัติประชาธิปไตย" ของพลเอกชวลิต นั้น ได้สร้างผลกระทบทางการเมืองต่อกองทัพทั้งพลเอกชวลิต เอง และ พลเอกเปรม อย่างมาก ซึ่งแม้ว่าเป้าหมายการโจมตีในครั้งนี้จะมุ่งไปที่พลเอกชวลิต โดยตรง แต่การที่ พลเอกชวลิต กับพลเอกเปรม มีความสัมพันธ์ในทางการเมือง และการทหารต่อกันนั้น ย่อมส่งผลกระทบในทางการเมืองของบุคคลทั้งสองตามไปด้วย

การขาดทางเลือกและการถูกจำกัดบทบาททางการเมืองของพลเอกชวลิต ในขณะที่พลเอกชวลิต มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งก่อนและระหว่างการเลือกตั้งนั้น แม้ว่าโดยสถานการณ์จะได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในกองทัพ แต่ก็ขาดอำนาจต่อรองทางการเมือง ทั้งนี้ไม่ว่า จะเป็นบทบาททางการเมือง หรือบทบาททางทหารของพลเอกชวลิต ล้วนถูกจำกัดและค่อนข้างปิดกั้นอย่างมาก ในทางกลับกันการวางเฉยทางการเมืองของกองทัพ ไม่ว่าจะในส่วนที่เกี่ยวกับกรณีการยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลจนกลายเป็นเงื่อนไขการยุบสภา หรือการไม่แสดงท่าทีสนับสนุนพลเอกเปรม ภายหลังการเลือกตั้งก็ตาม ย่อมจะส่งผลเกื้อกูลต่อความมีอิสระของฝ่ายพรรคการเมืองมากขึ้นเท่านั้น และที่สำคัญ ก็คือ คู่ยุ้ออำนาจทางการเมืองกลายเป็นการคานอำนาจระหว่างพลเอกเปรม กับพลเอกชวลิต มากกว่าเป็นคานอำนาจระหว่างพรรคการเมืองกับพลเอกเปรม หรือพลเอกชวลิต ทั้งนี้เนื่องมาจากการแตกแยกและความหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างกองทัพและพลเอกเปรม ที่ปรากฏชัดมากขึ้นนั่นเอง ไม่ว่าจะในกรณีที่พลเอกเปรม ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จะไม่อนุมัติให้พลเอกชวลิต ลาออก หรือการที่กองทัพวางเฉยต่อการเคลื่อนไหวของพรรคฝ่ายค้านเพื่อยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล และกรณีข่าวลือว่า ทหารเป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนตัวของพลเอกเปรม แก่พรรคการเมืองฝ่ายค้านเพื่ออภิปรายโจมตีพลเอกเปรม ในสภา การปรากฏของข่าวลือที่ว่า พลเอกเปรม จะแต่งตั้งพลเอกพิจิตร กุลละวณิชย์ ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกแทนพลเอกชวลิต เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์ในหลาย ๆ กรณีดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นปัจจัยอุปสรรคในการเคลื่อนไหวเพื่อดำเนินบทบาททางการเมืองของฝ่ายกองทัพ ดังที่เคยปรากฏในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้ง 11

11 ไปรตศุรายละเอียดยใน "ศึกฤทธิ์-ชวลิต เปิดแนวรบ ปฏิวัติปลกระวางเปรม", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 404 (พฤษภาคม 2531), หน้า 9-10. ใน "ปฏิวัติรัฐธรรมนูญทหารชนพรรคการเมืองลงดาบก็เลือดเดือด", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 51 หน้า 8. ใน "สายสัมพันธ์สถาปนาปฏิวัติกับทหารประชาธิปไตย", เล่มเดียวกัน, หน้า 25.

4. ภาวะกดดันจากพลังมวลชนและนักวิชาการ

บทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมือง ทั้งนักศึกษา ปัญญาชน และนักวิชาการ โดยเฉพาะกลุ่ม 99 นักวิชาการ ที่ร่วมกันลงชื่อถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากจะเป็นการควบคุมบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมือง และสร้างอุปสรรคต่อการขยายบทบาททางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิม โดยเฉพาะพลเอกเปรม และฝ่ายกองทัพแล้ว ยังได้สร้างผลกระทบที่สำคัญต่อการสร้างภาพสะท้อนต่อมติมหาชนในการสร้างกระบวนการคัดสรรภาวะผู้นำทางการเมืองใหม่ที่ไม่ใช่พลเอกเปรม และผู้นำที่มาจากกองทัพ หรือบุคคลภายนอกที่มีได้มาจากการเลือกตั้ง

ภาวะความไม่เอียงของกระแสมติมหาชนที่ขาดศรัทธาต่อระบบการเมือง ภายใต้การนำของพลเอกเปรม ผู้นำรัฐบาลที่มีได้มาจากการเลือกตั้ง ปรากฏเป็นปฏิกิริยาทางสังคมก่อกระแสการคัดค้านพลเอกเปรม อย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง เริ่มจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และได้ขยายวงกว้างออกไปสู่หมู่ปัญญาชน และนักศึกษา ซึ่งกระแสการเมืองดังกล่าวได้แสดงออกถึงเป้าหมายทางการเมืองอย่างชัดเจน จนขยายผลออกไปสู่หมู่สมาชิกกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ในระบบสังคม-การเมืองและส่งผลต่อไปยังกลุ่มการเมืองที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อหวังผลทางการเมืองโดยตรง ได้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการเมืองของตนอย่างกว้างขวาง ดังเช่น นายวีระ มุกลิงพงศ์ แกนนำของกลุ่ม 10 มกราคม ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนอย่างเปิดเผยว่า พลเอกเปรม ไม่ควรกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีก 12 หรือ นายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาล ก็ได้กล่าวต่อสื่อมวลชนอย่างเปิดเผยว่า นายกรัฐมนตรีควรมาจากหัวหน้าพรรคการเมือง 13 ซึ่งไม่เพียงเฉพาะกลุ่มนักการเมืองเท่านั้นที่ก่อกระแสการเคลื่อนไหวคัดค้านพลเอกเปรม ผู้นำรัฐบาลที่มีได้มาจากการเลือกตั้งในฝ่ายกองทัพเองก็พยายามปรับเปลี่ยนท่าทีของตนให้มีการสอดคล้องกับมติมหาชน โดยไม่แสดงออกให้เห็นว่า กองทัพสนับสนุนพลเอกเปรม ให้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง แต่กองทัพภายใต้การนำของ พลเอกชวลิต กลับไปเคลื่อนไหวในแนวทางการปฏิบัติประชาธิปไตย

12 ข่าวพิเศษ (อาทิตย์ที่ 15-21 พฤษภาคม 2531).

13 ข่าวโทรทัศน์ ช่อง 7 วันที่ 17 พฤษภาคม 2531.

การเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านพลเอกเปรม ที่นับว่าก่อให้เกิดผลกระทบทางการเมืองอย่างสูง ก็คือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักวิชาการ¹⁴

ภายใต้สภาวะการณ์ทางการเมืองที่ดำเนินไปอย่างค่อนข้างมีเอกภาพของกระแสการต่อต้าน ภาวะผู้นำที่มีได้มาจากการเลือกตั้ง ประกอบกับภาวะผู้นำอันเกิดจากบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของพลเอก เปรม ที่ในทัศนะของนักศึกษา ปัญญาชน ประเมินว่าเป็นผู้นำที่มุ่งสร้างลัทธิบูชาตัวบุคคล หรือการผลิต บารมี หรือทัศนะของสื่อมวลชนที่เรียกระบบการเมืองภายใต้การนำของพลเอกเปรม ว่าเป็น "ระบอบ เปรมมาธิปไตย" ย่อมส่งผลกระทบต่อปัญหาการสืบทอดอำนาจทางการเมืองของ พลเอกเปรม ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของภาวะผู้นำที่มีได้มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งกรณีดังกล่าวจะเห็น ได้ว่า บรรดากลุ่มและสถาบันการเมืองฝ่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะพรรคการเมือง กองทัพ หรือประชาชน จำเป็นต้องตระหนักถึงท่าทีของตนในการที่จะเลือกระหว่างพลเอกเปรม กับครีธาของประชาชนซึ่งมีความหมายอย่างยิ่ง สำหรับการได้รับ หรือสูญเสียครีธา หรือความสนับสนุนทางการเมือง ทั้งจาก ประชาชนและกลุ่มการเมืองที่ต้องการสร้างภาวะผู้นำใหม่ที่ได้มาจากการเลือกตั้ง หรือบุคคลที่ไม่ใช่พลเอก เปรม

14 โปรดดูรายละเอียดใน "ลงจากอำนาจอย่างมีเกียรติ ดีกว่าอยู่อย่างไร้ค่า", สยามรัฐรายสัปดาห์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 51 (5-11 มิถุนายน 2531), หน้า 6 ใน "พลัง 99 นักวิชาการ ปฏิบัติการหยุดกระแสเสียอำนาจ", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 51 (5-11 มิถุนายน 2531), หน้า 7 ใน "แผนทําเนียบตีโต้กลุ่ม 99", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 52, หน้า 6 และ ใน "ฎีกาการเมืองครั้งแรกแต่ไม่ใช่ครั้งสุดท้าย", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 52 (12-18 มิถุนายน 2531), หน้า 8.

บทเรียนจากกรณีความพ่ายแพ้ของพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรครัฐบาลในการเลือกตั้งซ่อม ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปนั้น มีความสำคัญพอที่จะทำให้เกิดการทบทวนถึงการกำหนดแนวทางทางการเมืองของพรรคใหม่¹⁵ ซึ่งความถดถอยของศรีธธาต่อพลเอกเปรม ที่เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนนั้น ย่อมส่งผลให้พรรคการเมืองอื่น ๆ ที่หวังผลชัยชนะจากการเลือกตั้ง ดำเนินการทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนฐานของมวลชน จำเป็นต้องไหวตัวตามกระแสความรู้สึกของประชาชน ดังเช่น พรรคประชาธิปัตย์ หรือพรรคการเมืองอื่น ๆ ย่อมจะต้องมีการพิจารณาประเมินระหว่างผลได้ผลเสียจากทำที่ของตน ในการที่จะยังคงสนับสนุนพลเอกเปรม อยู่อีกต่อไป หรือหันมาเป็นพันธมิตรกับประชาชนที่เป็นผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งตน เข้าสู่สภา ในส่วนของกองทัพเองก็เช่นกัน คงจะต้องเผชิญกับคำถามจากประชาชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ว่าการมุ่งสนับสนุนพลเอกเปรม นั้น จะก่อประโยชน์แก่ประเทศชาติได้อย่างไร ซึ่งในที่สุดผลกระทบทางลบก็คงจะตกแก่กองทัพในที่สุด จึงเป็นที่น่าสังเกตได้ว่า ขณะที่กระแสการต่อต้านพลเอกเปรม ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นนั้น ในอีกด้านหนึ่ง การเสนอทางเลือกของระบบการเมืองต่อภาวะผู้นำแบบใหม่ ก็ได้ดำเนินไปอย่างเข้มข้นเป็นคู่ขนานกันไป ไม่ว่าจะเป็นการเชิดชูบทบาททางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ในภาพพจน์ของผู้มีคุณธรรมและซื่อสัตย์ หรือการแสดงจุดยืนใหม่ที่ชัดเจนของบรรดาพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ที่ต้องการสรรหาผู้นำจากหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้เสียข้างมากมาดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลโดยไม่ต้องพึ่งพาคณกกลางอีกต่อไป ¹⁶

¹⁵ มติชน (18 มิถุนายน 2530).

¹⁶ "การเมืองไทยหลังยุคเปรม", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 356 (28 มิถุนายน 2530), หน้า 10-13.

ปัจจัยองค์ประกอบที่สำคัญทั้ง 4 ประการ ได้แก่ การเสื่อมคลายอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรม ภาวะการชะงักงันของบทบาทกองทัพที่ถูกจำกัดและขาดทางเลือกภาวะพันธมิตรของพรรคการเมือง และการก่อกระแสตีมหาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำใหม่ที่ไม่ใช่พลเอกเปรม นับเป็นปัจจัยที่ก่อผลที่สำคัญยิ่งในการอำนวยความสะดวก และโอกาสทางการเมืองให้แก่บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลาย โดยเฉพาะโอกาสในการดำเนินกิจการทางการเมืองของตนอย่างค่อนข้างอิสระ และมีอำนาจต่อรองภายในระหว่างพรรคการเมืองด้วยกันเองสูง แทนที่จะคอยถูกกำกับและรับความกดดันจากพลังของกองทัพ ประกอบกับภาวะกระตุ้นที่สอดคล้องกันกับความต้องการของประชาชนที่ต้องการให้มีผู้นำรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งอีกด้วย

ดังนั้น ในภายหลังการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 สิ้นสุดลง บรรดาพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ได้เสียงจำนวนมาก ได้เข้ามาเจรจาต่อรองกันร่วมจัดตั้งรัฐบาลผสมที่มีหัวหน้าพรรคการเมือง เป็นผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเอง แทนการอาศัยบุคคลภายนอกดังที่เคยกระทำต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาเกือบ 10 ปี จากการเลือกตั้ง 3 ครั้งที่ผ่านมา

การเมืองในช่วงหลังการเลือกตั้ง จึงเป็นการเมืองที่บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลายเป็นผู้แสดงบทบาทหลักทางการเมือง โดยเฉพาะการดำเนินกิจกรรมสำคัญ คือ การจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นมาใช้อำนาจบริหารประเทศภายใต้วิถีทางการเมืองแบบรัฐสภา ซึ่งจุดสนใจของระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ได้แก่ การจัดตั้งรัฐบาลที่สามารถรวบรวมเสียงสนับสนุนข้างมากในสภาในตนเอง ดังนั้นการจัดสูตรรัฐบาลผสม จึงประกอบด้วยพรรคการเมืองที่เมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว มีจำนวนเสียงข้างมากในสภาเป็นสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านอื่น ไม่ว่าจะเป็นความสอดคล้องทางด้านนโยบาย หรือผลประโยชน์ทางการเมืองอื่น ๆ ย่อมจะเป็นสิ่งสำคัญลำดับรองที่พรรคการเมืองทั้งหลายจะนำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการเจรจาต่อรอง อาทิเช่น จะเห็นได้ว่า จำนวนโควตาของที่นั่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล นอกจากจะจัดแบ่งตามสัดส่วนของจำนวน ส.ส. ในแต่ละพรรคแล้ว การยกตำแหน่งสำคัญ คือ นายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาล ก็เป็นตำแหน่งของหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้เสียงมากที่สุด ส่วนการเลือกกระทรวงนอกจากจัดลำดับความสำคัญของการต่อรองจากจำนวน ส.ส. ในพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาแล้ว ยังได้คำนึงถึงความถนัดและนโยบายของแต่ละพรรคอีกด้วย ซึ่งรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งรัฐบาลผสมภายหลังการเลือกตั้งเมื่อ 24 กรกฎาคม 2531 นี้ จะได้กล่าวถึงในบทต่อไป